

ГЛАСНИК 41

српског археолошког друштва 2025

ГОДИНА
АРХЕОЛОГИЈЕ

Време је за прошлост.

Манифестација „Година археологије 2025”

У 2025. години Српско археолошко друштво спроводи манифестацију „Година археологије”. За лого манифестације је одабрана иконична силуета скулптуре Прародитељка, пронађена на локалитету Лепенски Вир. Током 2025. године, низ активности као што су предавања, изложбе, радионице и интерактивни рад са публиком у више од 20 градова промовише културно наслеђе Србије и слави археологију у свим својим облицима. Повод за ову манифестацију је 160 година од првих документованих археолошких ископавања у Србији. У лето 1865. Јанко Шафарик, тада чувар (управник) *Музеума сербској* (данас Народни музеј Србије), спроводи ова ископавања на планини Рудник.

(лого: Dechko Tzar)

Програмски одбор манифестације „Година археологије 2025”

Manifestation “The Year of Archaeology 2025”

In 2025, the Serbian Archaeological Society is implementing a series of events under the title “The Year of Archaeology 2025”. The project logo is the iconic silhouette of the sculpture Praroditeljka (*Progenitrix – Foremother*), found at the site of Lepenski Vir. During 2025, numerous activities such as lectures, exhibitions, workshops, and interactive work with broad public in more than 20 cities are being organised so as to promote the cultural heritage of Serbia and celebrate archaeology in all its forms. This series of events is marking the occasion of 160 years since the first documented archaeological excavations in Serbia. In summer 1985, Janko Šafárik, the then custodian (director) of the *Serbian Museum* (today’s National Museum of Serbia), conducted these excavations on Mount Rudnik.

(logo: Dechko Tzar)

Programme board of the manifestation “The Year of Archaeology 2025”

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 41

2025

Београд

Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић-Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Институт за пра- и протоисторију, Кристијан-Албрехтс универзитет, Кил), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд

За издавача: Адам Црнобрња

Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић

Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић

Графички дизајн: Кристијан Релић

Штампа:

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)

ISSN 3009-3503 (Online)

УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade

Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Institute for Pre- and Protohistory, Christian-Albrechts-University, Kiel), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia

For publisher: Adam Crnobrnja

Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović

Proof reading (English): Jelena Vitezović

Graphical design: Kristijan Relić

Printed by:

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.

The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2025 Belgrade

САДРЖАЈ CONTENTS

РАСПРАВЕ STUDIES

М. Ц. Церовић: Раноенеолитска рондела на локалитету Шанчина у Десићу код Шапца, резултати археолошких истраживања 2017–2022. године	7
M. C. Cerović: Early Eneolithic rondel at the site of Šančina in Desić, near Šabac, results of the archaeological research from 2017–2022	38
Б. Трипковић, К. Пенезић: Археолошки остаци и простор на локалитетима типа обровац: поглед из геоархеолошких бушотина	43
B. Tripković, K. Penezić: Archaeological remains and space at the Obrovac-type of sites: a view from geoarchaeological cores	72
М. Љуштина, М. Селаковић, Д. Милановић: На трагу производње питоса. Латенска керамичарска пећ са локалитета Адине њиве – Брајково	75
M. Ljuština, M. Selaković, D. Milanović: On the trail of <i>pithoi</i> production. La Tène pottery kiln from the site of Adžine Njive – Brajkovo	96
М. Н. Џамтовски: Recently discovered altar from Rogatica dedicated to Liber Pater (eastern Roman <i>Dalmatia</i>)	99
М. Н. Џамтовски: Недавно откривени жртвеник из Рогатице са посветом Либеру Патеру (источна римска Далмација)	123
Н. Ђ. Радиновић: Преглед типова амфора са простора јужне капије римског утврђења <i>Timacum Minus</i>	125
N. Đ. Radinović: Overview of <i>amphora</i> types from the southern gate of the Roman fort <i>Timacum Minus</i>	147
Д. Николић, Н. Стругар Бевц: Ранословенска кућа и сведочанства о изради накита на налазишту Ритопек–Река	151
D. Nikolić, N. Strugar Bevc: An Early Slavic house and evidence of jewellery making at the site of Ritopek–Reka	188
Ђ. Милосављевић: Остаци Цркве Светог Пантелејмона у Ловцу	191
Đ. Milosavljević: Remains of the Church of St. Panteleimon in Lovac	207

В. Микашиновић, Т. Шаркић, Д. Николић, К. Ђукић: Прелиминарни резултати биоантрополошких анализа материјала са локалитета Црквина (Доња Бела Река, Бор)	209
V. Mikašinović, T. Šarkić, D. Nikolić, K. Đukić: Preliminary results of bioanthropological analyses of material from the site of Crkvina (Donja Bela Reka, Bor) ...	231

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА EXCAVATIONS AND SURVEYS

N. Mirković Marić, I. Tomažič, M. Marić, New results of archaeological research at the site of Crna Bara – Prkos	233
Н. Мирковић Марић, И. Томажич, М. Марић: Нови резултати археолошких истраживања на локалитету Црна Бара – Пркос	253
П. Милојевић, С. Перић: Праисторијска налазишта у горњем току Белице ...	259
P. Milojević, S. Perić: Prehistoric sites in the upper course of the Belica River	282
В. Михајловић, Ј. Пендић, А. Бандовић, И. Кајтез, М. Јанковић: Рекогносцирање креманске котлине 2021. године	291
V. Mihajlović, J. Pendić, A. Bandović, I. Kajtez, M. Janković: Archaeological field survey of the Kremna Basin in 2021	324
К. Дмитровић, Д. Ћирковић: Резултати заштитних истраживања у дворишту Народног музеја у Чачку 2023. године	331
K. Dmitrović, D. Ćirković: Results of rescue archaeological excavations in the courtyard of the National Museum Čačak in 2023	361
А. Ристић, Д. С. Радисављевић: Локалитети Градац (Градиште) и Црквиште у Риђевштици код Трстеника – резултати археолошких ископавања 1987. године	369
A. Ristić, D. S. Radisavljević: The sites of Gradac (Gradište) and Crkvište in Ridevštica near Trstenik – results of archaeological excavations in 1987	399
А. Ђукић: Средњовековне и раноновековне надгробне плоче из села Церова код Рудника	401
A. Đukić: Medieval and Early Modern gravestones from the village of Cerova near Rudnik	418

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

С. Митић: Наводони гробни налаз са Новог Брда из средњовековне збирке Народног музеја Ниш	419
S. Mitić: Alleged grave find from Novo Brdo from the medieval collection of the National Museum Niš	435

ПРИКАЗИ REVIEWS

Selena Vitezović, Christoforos Arampatzis (eds.) HUNTING AND FISHING IN THE NEOLITHIC AND ENEOLITHIC: WEAPONS, TECHNIQUES AND PREY, Archaeopress, 2024 (Ivana Dimitrijević)	439
---	-----

IN MEMORIAM

Андреј Михајлович Обломски (1957–2023) (И. О. Гавритухин, Н. В. Лопатин)	445
Љиљана Мандић (1952–2024) (Д. Милосављевић)	451
Душан Крстић (1927–2024) (Н. Радојчић)	459

ДОДАТАК APPENDIX

Упутство ауторима	464
Guidelines for the authors	465
Уређивачка политика	466
Editorial policy	467

НАВОДНИ ГРОБНИ НАЛАЗ СА НОВОГ БРДА ИЗ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ЗБИРКЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА НИШ

Слободан Митић
Народни музеј Ниш

e-mail: smitic88@gmail.com	Оригинални научни рад
Примљено: 15. 1. 2025.	УДК: 069.51:726.8(497.11)
Прихваћено: 23. 7. 2025.	904:726.821(497.11)

Апстракт: У средњовековну збирку Народног музеја Ниш највећи број предмета до-
сио је упућем ојкућа и поклона, а знајно мањи број пошиче са археолошких иско-
павања. Углавном се радило о појединачним налазима и веома ретко се дешавало да
у Музеј досије више предмета који чине целину. Управо је овде такав случај, наиме,
1938. године нишки музеј ојкућу је од извесног Ђорђа Паламаревића из Ђилана
наводно гробни налаз који по његовим речима пошиче са Новог Брда. Ради се о две
сребрне чаше и пару сребрних масивних округлих наушница (колућасте наушнице).
Због немогућности података и услова налаза које треба узети уздржано, у раду ће
се истити стилиској и типолошкој анализи и проналажењу аналоија на основу
којих ће ови примерци бити датовани и атрибуирани.

Кључне речи: чаше, наушнице, сребро, Ново Брдо, Народни музеј Ниш

Најзначајнији и највећи рудник средњовековне Србије и један од
највећих трговачких центара на Балкану, Ново Брдо на Косову и Метохији,
место је проналаска, како је наведено у инвентарној и улазној књизи нишког
музеја, групног налаза који чине две сребрне чаше (кат. бр. 1, Т. I, сл. 1, 1а
и кат. бр. 2, Т. I, сл. 2, 2а) и пар сребрних масивних округлих наушница –
колућасте наушнице (кат. бр. 3, Т. I, сл. 3, 3а). Ови предмети заведени су
као инвентар из гробне целине, међутим, детаљи и ближе одреднице нису
забележени, те ће као аналогije послужити аквизиције пронађене током ар-
хеолошких истраживања или оне набављене преко откупа или као поклон, а
које се налазе у збиркама музеја широм Србије, тачније у Народном музеју
Србије, Музеју примењене уметности у Београду, Народном музеју Ужице,
Музеју Косова у Приштини, Народном музеју у Вршцу, али и у земљама у
окожењу, суседној Бугарској, односно Националном археолошком инсти-
туту са музејом у Софији и Северној Македонији, тачније Заводу за заштиту
споменика културе и музеју у Прилепу.

Чаше

Експлоатација рудника сребра током античког периода на територији данашње Србије подстакла је интензивирање рударско-металуршке делатности. Због упада варварских племена долази до наглог престанка рударске производње (Simić 1951, 14), да би тек после неколико векова немачки рудари Саси, са својим доласком и увођењем нових техника експлоатације и обраде метала, подстакли развој рудника и формирање великих трговачких центара око њих, најпре у Брскову, а онда и у Руднику, Трепчи, Новом Брду, итд. (Ћирковић и др. 2002, 19, 33; Vranić 2021, 723). Од посебног значаја за средњовековну српску државу било је тзв. гламско сребро, јер је било највредније због одређеног удела злата у њему, по чему је Ново Брдо било и најпознатије (Ћирковић и др. 2002, 42).

Примерак новобрдске округле сребрне чаше у облику плиће зделе (кат. бр. 1, Т. I, сл. 1, 1а) има благо наглашено дно са флоралним орнаментом у централном медаљону на пунктираној позадини. За дно је занитована пластична фигурица јелена који лежи. Прве сребрне плитке чаше везују се за египатско Средње царство, док се касније појављују и у Сирији, као и у Персији за време сасанидске династије. Форму плитких чаша направљених од сребра преузима и византијски културни круг, који их украшава техником искуцавања (Радојковић 1966, 33). У историјским изворима са територије Венеције, Дубровника, односно Котора, посуде направљене од сребра мањих димензија спомињу се као *tazza*, *taza*, *taça*, док су на територији тадашње Србије оне познате као здела, плитаца, чаша (Радојковић 1999, 563). Овакав тип посуда развија се континуирано, од римског, преко средњовековног, па све до савременог доба, уз мање или веће модификације. Скупоцене сребрне округле чаше сличног облика као наши примерци из 13. века скоро и да не постоје, док је из периода 14–15. века позлаћених сребрних чаша сачувано врло мало. Поред њихове основне намене, а то је испијање вина у свечаним приликама, имале су улогу и статусног симбола, али и пружале једну врсту сигурности у будућим немирним и смутним временима, пре свега због скупоценог материјала од којег су биле направљене. Друштвене прилике у 14–15. веку, односно турска освајања која су узроковала пропадање средњовековне српске државе, као и пад Цариграда, нису се превише одразила на уметност, како на европску, тако и на ону која је настајала на територији Балкана. Дух Западне и Средње Европе тада је био присутнији више него икада, поготову на одећи, али и у златарству, те управо у периоду 14–15. века настају изузетна уметничка дела. Ови производи стварани су и даље под византијским утицајем, али сада и са елементима

готике, која је пристизала на територију средњовековне Србије различитим трговачким путевима (Гајић 2010, 14–16, 23–24, 42, 46). Период друге половине 15. и прве половине 16. века обележили су чести сукоби и турска освајања и пљачкања. Ковање новца изискивало је претапање одређених количина предмета од племенитих метала, међу њима и сребрних чаша, пошто се вредност материјала ценила више од уметничке вредности предмета (Радојковић 1960–1961, 11). Средином 16. века мир који је завладао омогућио је обнову Пећке патријаршије, која постаје центар културног и уметничког живота у тадашњој Србији. Радионице на Косову и Метохији, с обзиром на близину Пећке патријаршије и Високих Дечана, постају најактивније у израђивању луксузних предмета од племенитих метала (Милошевић и Татић-Ђуровић 1969, 32; Гајић 2010, 45). Предмети настају под утицајем исламске уметности, која је распрострањена како на Балкану и у Турској, тако и у западној Европи. У 16, односно првој половини 17. века, створен је стил који представља спој нових персијских утицаја и италијанских, односно старих ренесансних мотива који још увек нису заборављени. Уплив оријенталних мотива нарочито прихватају златари косовско-метохијске радионице уклапајући старе форме са новим представама, које сада углавном губе симболичка својства која су раније имала (Радојковић 1966, 82–83; Гајић 2010, 45–46). Представа јелена на чаши (кат. бр. 1) управо је један од тих мотива, поновно коришћен у новом веку. Током антике и средњег века представа јелена носи симболику која потиче од почетних стихова Псалма 42: „Као што (јелен) кошта тражи потоке, тако душа моја тражи Тебе, Боже! Жедна је душа моја Бога, Бога Живога, кад ћу доћи и показати се лицем Божијем?“, што представља вапај душе човека за милошћу Господњом (*Свешто њисмо Сѣароѡа и Новоѡа завјѣѡа*, Псалам 42). У јелену који убија змије налазимо и хришћанске мотиве, према којима се јелен пореди са Христом, одсликавајући борбу између добра и зла (Ševalije i Gerbran 2004, 323–326). У модерним временима његова улога постепено бива заборављена. Оновременске чаше су често биле декорисане и овном на средини, јер је јелен интерпретиран као велики ован (Гајић 2010, 60). Аналогне примерке са представом јелена налазимо у Музеју примењене уметности датоване на почетак 17. века, као и у неготинској остави која се налази у приватној колекцији Витора Ристовића, где су две овакве чаше употребљаване у 16. веку (Гајић 2010, 59–60, кат. бр. 33, 34, 49). Слични примерци чаша пронађени су и у ризници у манастиру Високи Дечани и Пећкој патријаршији, и датовани у средину 16. века (Радојковић 1966, 152–153, сл. 59, 63, 146; Шакота 1984, 172, 226, предмети од метала, М-8, 3). Чаша сличног облика и са сличним

украшом чува се и у Народном музеју Србије и временски је опредељена у 17. век (Милошевић и Татић-Ђуровић 1969, 90, кат. бр. 160). Већи број оваквих чаша чува се и у Националном археолошком музеју у Софији, као и у самостану у Фојници, а датоване су у 16. век (Фехер 1970, 19, обр. 12. б, в, 13. а, 15. а, б; Stankova 2015, 173, fig. 8; Karamehmedović 1980, sl. 4). Морамо да напоменемо да у горенаведеним примерима углавном нема директних стилских аналогја са нашом чашом, пре свега због различито декорисаних бочних страна, већ се ради о типолошки аналогним чашама. Оно што карактерише све ове чаше и наш примерак јесте пластични приказ јелена на средини, односно дну посуде.

Други примерак новобрдске сребрне чаше у облику плиће зделе (кат. бр. 2, Т. I, сл. 2, 2а) има централни медаљон у којем се налази розета на пунктираној позадини, оивичена траком, односно пољем са цветовима. Руми орнамент којим су украшаване чаше 16. и 17. века у Србији под утицајем османске уметности подразумевао је мотив ситнијих листова на увијеном стаблу, односно лозици. Овакав орнамент се врло лако уклапао и са најзахтевнијим формама посуда (Гајић 2010, 56–57). Типолошки аналогне примерке украшене вегетабилном декорацијом налазимо у Алексинцу и Бањици датоване у 16. век (Гајић 2010, 57–58, кат. бр. 26, 27). У Музеју примењене уметности чувају се чаше орнаментисане другачије од нашег примерка, коришћене током 16. века (Гајић 2010, 58, кат. бр. 35, 39; Радојковић 1953, 41, кат. бр. 44). По облику исте посуде, али различито изведених декорација на бочним странама и дну, налазимо и у неготинској остави у чашама употребљаваним у 16. веку (Гајић 2010, 58, кат. бр. 29, 30). Чаша из Пећи типолошки слична нашем примерку направљена је у косовскомехтохијској радионици, тачније, израдио ју је златар из Пећи или Призрена и временски је опредељена у 16. век (Гајић 2010, 58, кат. бр. 28). Пећкој радионици приписује се и чаша која по облику и украсима подсећа на чашу из ризнице Пећке патријаршије и коришћена је у периоду 17. века (Гајић 2010, 58, кат. бр. 65). Примерци из Народног музеја Србије датовани су такође у 16–17. век (Милошевић и Татић-Ђуровић 1969, 34, кат. бр. 151, 155, 156, 157, 158). Директне стилске паралеле налазимо у остави из Сашке цркве са Новог Брда, која садржи две чаше временски опредељене у период с краја 16. века, настале под утицајем османског стила (Чершков 1958, 339; Радојковић 1966, 152, сл. 200, 201). У Народном музеју Ужице чува се чаша датована у 16. век која би по облику и декорацији одговарала нашем примерку (Томић 1973, 53, сл. 2). Примерке сребрних чаша из средњовековне збирке Народног музеја Ниш, с обзиром на место проналаска и особености самих

предмета у погледу форме и декорације, могуће је временски одредити у период 16–17. века, а као место настанка лоцирати неку од радионица са простора Косова и Метохије које су биле активне у овом периоду.

Округле (колутасте) наушнице

Део ове целине чини и пар масивних, шупљих колутастих наушница (кат. бр. 3, Т. I, сл. 3, 3а), тела у облику округле, шупље кутије са полукружним исечком на горњем делу, на чијем је врху постављена карика на шарнир. Спајањем одређених елемената византијских и источњачких наушница настала је тзв. шупља кутија. Ова затворена форма конструкције наушница појављује се већ у 11–12. веку на простору других држава Словена, фатимидског Египта, односно Кијевске Русије, али са додатим аутохтоним елементима (Ewans and Wixom 1997, Cat. Nos. 170–171; Jenkins and Keene 1983, Cat. Nos. 41, 43, 48, 50a, 50b, 51a; Tait 2006, ill. 308; Pekarska 2011, Cat. Nos. 1–6). Архивски извори наушнице називају *cercelle* или *verchillo* или обоци. Б. Радојковић у свом делу, *Накији код Срба*, назначава да их „дубровачки писар разликује по стилу израде и дели их на: српске, бугарске, влашке, латинске и из Валоне. Уз њих, да би се означиле како су се носиле помињу се разне врсте ланчића-гривни-верижица-*cadena*, *catanella*, *rigoletto*, сребрни гајтани” (Радојковић 1969, 40–41, са нап. 116–120). Округле, колутасте наушнице у дубровачкој средњовековној терминологији биле су познате под именом *cercelli rotundi sclavici*. Њихов развој може се пратити почевши од округлих словенских обоца, преко накита властелинки и владарки касног средњег века до народног накита 16. и 17. века (Перишић и др. 1981, 51; Бајаловић Хаци-Пешић 1984, 36). Директне стилске паралеле нашим примерцима (кат. бр. 3) налазимо у пару наушница који потиче из оставе из Сашке цркве на Новом Брду, а чува се у Музеју у Приштини и датован је у 16. век (Зечевић 2006, 242–243, кат. 147; Радојковић 1969, 246, Т. 179; Радојковић 1966, 103, сл. 97). Једина разлика између овог и нашег пара наушница јесте у украшавању задње стране, где је код наших примерака апликовано филигранском жицом много мањих прстенова, док је код примерака из Сашке цркве позади наглашена са три већа тордирана прстена и више мањих. Још типолошки аналогних примерака чува се у Музеју примењене уметности датованих у период 16, односно 17. века (Гајић 2018, 53–54, кат. бр. 102, 103, 105). Централни део наушнице ових примерака украшен је апликованим декоративним позлаћеним медаљоном, у коме се налази фасунг испуњен стакленом пастом. Различито декорисане од наших налаза, али по облику сличне наушнице налазимо и у Музеју града Београда. Ради се о примерцима дато-

ваним у 17. век, чија налазишта нису позната и на чијој се предњој страни код полукружног исечка налазе розете већих димензија (код примерка под кат. 507, розете дијаметрално распоређене – укупно пет). Код примерка под кат. 514, предња страна је украшена овалним стакленим уметком, око кога је шест полулопастих испупчења (Бајаловић Хаци-Пешић 1984, 36, кат. 507, 508, 509, 514, Т. XXVIII, 1–4; Перишић и др. 1981, 51, кат. 392–395). Наушнице из оставе код Дубовца датоване у 17. век, чувају се у Народном музеју у Вршцу (Бирташевић 1961, 29, Т–I/9–10). Овај пар разликује се од нашег по гранулираној купци која се налази на полукружном исечку у горњем делу наушнице. Остава из Гргура садржи пар типолошки сличних наушница временски опредељених у 16–17. век, као и остава из Манасије, где је, између осталог, сачувана и једна наушница тог типа употребљавана у 17. веку (Иванић 1995, 129, 135, кат. бр. 205, 409, 434). Разлика између ових примерака и нашег пара огледа се у изведби ивице, наиме, код наших је ивица украшена низом цевчица од спирално навијене жице, док код наушница из Гргура и Манасије то није случај. У колекцији сликара М. Шербана налазимо и оставу из Пећи, која садржи и два пара колутастих наушница овог типа коришћених током 16, односно 17. века, а које су директна стилска паралела нашем пару (Радојковић 1968, 97, сл. 1, сл. 2). Једина разлика у односу на наш налаз јесте што се у средини првог пара наушница налази филигрански цвет који је наглашенији и већи, док се код другог пара уместо филигранског цвета налази фасунг квадратног облика. Ван граница Србије, аналогije налазимо у Прилепу у Северној Македонији у примерку датованом у 16–17. век који је опредељен као турски материјал (Манева 1992, 60, 207, 28/65/8а, 8б). Овај примерак у односу на наш пар има мањи број купца, тачније три. Поред Северне Македоније, у Бугарској, у селима Василовци, Горња Бела Речка и Копиловци налазимо наушнице истог облика, али различито украшене у односу на наше примерке, употребљаване у периоду 17. века. Дуж кружних ивица код ових примерака налазе се низови радијално распоређених гранулираних украса (Сотиров 1984, ил. 90, 93, 97, 101). Овакав тип наушница је веома распрострањен и налазимо га на територији Србије, Бугарске и Северне Македоније (Зечевић 2006, 243), док бисмо за примерке из нишког музеја могли да претпоставимо да су израђени у некој од радионица са територије Косова и Метохије и датовати их у период 16–17. века.

Закључна разматрања

Крајем 14, односно почетком 15. века, рудници и трговачки центри у ибарско-косовској области добијају све више на значају (Simić 1951, 43).

Средином 15. века, Ново Брдо, највећи и најплодоноснији среброносни рудник, прераста оквире српске државе, позиционирајући се као главни рударски и трговачки центар Балкана (Ћирковић и др. 2002, 39). Сходно самом значају, то је био утврђени и најзаштићенији српски средњовековни град у оновременој Србији опасан масивним зидинама и стални или привремени дом занатлијама и трговцима из свих градова са јадранске обале, а понајвише Дубровчанима (Ћирковић и др. 2002, 42).

Прва археолошка истраживања Новог Брда започео је 1952. године Археолошки институт у сарадњи са Народним музејом и Војним музејом из Београда. Радови су обављани до 1962, настављени 1969. године, када су и прекинути. Током првих година ископавања, главна пажња била је усмерена на остатке фортификација (Здравковић и Јовановић 1954–1955а, 251–264; Здравковић и Јовановић 1954–1955б, 275–282; Корач 1954–1955, 265–274; Здравковић 1956, 331–345; Здравковић 1958а, 341–348; Здравковић 1958б, 349–357). Истраживања остатака Сашке цркве са некрополом на којој су откривена 52 гроба, вршена су, са прекидима, од 1955. до 1962. године (Чершков 1958, 338–340; Зечевић 2006, 21–25). Ископавања у комплексу новобрдске катедрале са некрополом започела су 1956. године, и са прекидима трајала до 1969. године, а истражено је укупно 970 гробова (Ђоровић-Љубинковић 1959, 323–331; Љубинковић Р. и М. 1959, 170–176; Љубинковић Р. и М. 1962, 264–269; Зечевић 2006, 13–15, 21, са нап. 39). После вишедеценијског прекида, 2015. године, настављена су систематска археолошка истраживања која су обухватала ископавања Цитаделе, као и зона уз бедеме Доњег града (Поповић 2016, 74–80). Разарање утврђених делова Цитаделе и њених здања поклапају се са османским опсадама и освајањима Новог Брда (Поповић и Бикић 2017, 391).

На основу резултата археолошких истраживања, али и проучавања историјске грађе, могуће је склопити делимичну слику развоја трговачких и рударских центара, какав је био и Ново Брдо, али и стећи увид у свакодневни живот како обичних људи, тако и занатлија који су обитавали и стварали у оваквим урбаним центрима тадашње Србије. Рудно богатство у околини Новог Брда омогућило је веома брзу транзицију из малог насеља у најзначајнији рударски и привредни центар оновременске Србије. Рударска производња подстакла је развој занатства и трговине током 14–15. века, у време средњовековне српске државе, а нарочито током српске деспотовине. Упоредо са развојем рудника и насеља, оснивају се еснафи различитих врста занатлија, између осталих и златара, као и ковница новца на Новом Брду (Зечевић 2006, 143). Од посебног је значаја књига Михаила Лукарев-

ћа из тридесетих година 15. века у којој се спомињу новобрдски златари, као и уређење самог града (в. Зечевић 2006, 143, 145, са нап. 257). Постепено пропадање града и расељавање становништва уследило је након коначног пада Новог Брда 1455. године. Локалне занатлије, а међу њима и златари, напуштали су Ново Брдо и махом се селили углавном у Дубровник, приморске и италијанске градове, али и у суседне градове који су пружали некакву сигурност, где су даље наставили да стварају (Динић 1962, 69; Радојковић 1966, 152; Јовановић 2004, 62). Од златара који су пребегли за Дубровник помињу се извесни Хранислав (дубровачки грађанин), Богић Прибојевић, као и Јован Прогоновић, најпознатији златар Новог Брда (Динић 1962, 82). Андрија из Новог такође је један од златара који је некад стварао у Новом Брду, а који потом израђује сребрне чаше за потребе Дубровчана (в. Зечевић 2006, 145, са нап. 265). Поред свих недаћа које је задесило немуслиманско становништво у првим годинама након пада, односно крајем 15. века, становништво и даље остаје већински хришћанско, а и у самом Новом Брду још увек има имућних људи (Јовановић 2004, 64; Поповић и Симић 2020, 41). Познавање рударске производње доносило је хришћанском становништву одређене привилегије, међутим, напори османских власти да исламизују сам град почели су да дају резултате већ у првој четвртини 16. века, када се бележе муслиманске махале, али и практиковање религије у новоизграђеној цамији. Због забране хришћанским мајсторима да се баве занатима муслимански мајстори су преузели водећу улогу (Јовановић 2004, 72). Ово се нарочито види по једном дефтеру из Вучитрнског санџака из 1526. године, у којем су забележене занатлије једне и друге вероисповести, где преовладавају муслимански мајстори, нарочито у рударској делатности (3 златара муслиманске, ниједан хришћанске вероисповести) (в. Јовановић 2004, 74, са нап. 218). Из средине 16. века потичу записи попа Недељка на основу којих можемо да видимо неке карактеристике становника града, али и цене намирница (Јовановић 2004, 78). С краја 16. века имамо писмо српских калуђера папи Клименту VIII, где траже помоћ у борби против Турака, али и истовремено говоре о богатству новобрдских рудника (в. Јовановић 2004, 78, са нап. 228). Међутим, иако неоспорно долази до промене у етничком супстрату, имамо податке да током 16. и почетком 17. века на територији Новог Брда обитава и даље мањи број Дубровчана, Саса, као и мањи број Јевреја (Урошевић 1950, 32–33). На почетку 17. века надбискуп из Бара, Марин Бици, бележи да у самом граду 40 кућа припада људима католичке вероисповести, 60 кућа онима православне вероисповести и 100 кућа Турцима или Јеврејима (Раџки 1888, 122). Рудници Новог Брда у 17. веку и даље раде,

додуше, са смањеном производњом. Организација рада је била све лошија пре свега због иселјавања рудара, али и трговаца и занатлија (Поповић и Симић 2020, 43; Simić 1951, 52). Последично, долази и до смањене производње луксузних металних предмета који су углавном рађени за људе на високим положајима, са довољно новчаних средстава да то могу себи да приуште (Zečević 2008, 162). Е. Челеби спомиње податак да у Новом Брду у 17. веку „ту имају три рукава сребрне руде”, односно да је током године султану у виду закупа пристизало око 100 товара сребра из Новог Брда (Челеби 1957, 306; Симић 1951, 48). Рудници у Новом Брду престају са радом потпуно након Велике сеобе 1690. године и турско-аустријских ратова (Поповић 2019, 255; Јовановић 2004, 11; Hartmuth 2015, 109). Крајем 17. века, тачније 1685. године у новобрдској тврђави обитавало је 40 јаничара, док су се ван тврђаве налазиле куће „турских Албанаца” (в. Јовановић 2004, 14, са нап. 3 и 4).

Ново Брдо, како је раније речено, место је проналаска групног налаза, у који између осталог спада и примерак чаше (кат. бр. 1) који у медаљону у центру има лозицу стилизованог руми орнамента, на чијој се средини налази занитована ливена фигурица јелена који лежи. Ради се о старом и поновно васкрслом мотиву јелена који је већ изгубио симболичку улогу и у новом веку се у већини случајева јавља као декоративни детаљ. За ове старе заборављене теме можемо да захвалимо златарској радионици у Цариграду, где су стварали мајстори из најразличитијих делова планете, а међу њима и Персијанци, чији су мотиви трговачким путевима врло брзо стигли на простор Балкана (Радојковић 1960–1961, 14). На боковима посуде налазе се поља наизменично украшена мотивима источњачке провенијенције. Наслеђе старијих чаша прављених по узору на оне западне, односно италијанске примерке, управо се огледа у овој подели на поља (Томић 1973, 52). Б. Радојковић сматра да су овакве чаше најчешће производ настао под утицајем турско-персијске уметности (Радојковић 1966, 153). Други примерак новобрдске чаше са наглашеном вегетабилном декорацијом (кат. бр. 2) очигледан је пример посуде турске провенијенције. У њеној средини је већа розета сложеније форме која подсећа на стари готички мотив. У 16. веку јављају се чаше попут наше, чија је скоро цела – или цела површина – украшена турско-персијским декоративним мотивима (Радојковић 1966, 89). М. Шакота наводи да су се чаше из 16. и 17. века, између осталог, користиле и као „киторске чаше, славске или свечарске, за служење при столу, за скупљање прилога у цркви, а биле су и у приватној употреби па се њима пила вода на путу и вино у кући” (Шакота 1984, 171). Поред функције, М. Гајић, врши класификацију нововековних чаша (16–17. век), и по декорацији на „чаше са сценама лова или међусобне

борбе животиња (са стварним и фантастичним животињама), чаше са не-фигуралним, апстрактним представама османске стилизације (геометријски и биљни мотиви) и чаше са представама светитеља” (Гајић 2010, 46). На основу примерака (в. Гајић 2010, 57–60, кат. бр. 26–30, 33–35, 39, 49, 65), примерак новобрдске чаше са јеленом (кат. бр. 1) могли бисмо да сврстамо у неку од подваријанти, с обзиром на то да се испод пластичне фигуре јелена налази подлога од руми орнамента. Овакво комбиновање мотива говори нам да се посуде овог типа нису користиле у литургијској пракси и да су мајстори пуштали машти на вољу стварајући наизглед неспојиво, „у оквиру чаша са традиционалним приказом животиња срећемо биљне мотиве у духу отоманске уметности” (Гајић 2010, 46). Новобрдска чаша (кат. бр. 2) припадала би групи чаша са нефигуралним, апстрактним представама османске стилизације (геометријски и биљни мотиви).

Округле колутасте наушнице из периода 16–17. века омогућавају нам да пратимо развој старих форми којима се додају нови елементи како би се удовољило новом грађанском слоју, а у складу са новим друштвеним околностима (Бајаловић Хаџи-Пешић 1984, 34). Овакви облици већих наушница обложених бисерима први пут се јављају у 14. веку, о чему сведоче ликовни извори, пре свега портрети са фресака средњовековних манастира (Гајић 2018, 53, са нап. 88; Ћоровић-Љубинковић 1949, 109–110), али и сам археолошки материјал. У средњем веку користећи старе византијске форме и додајући нове готичке елементе, у складу са новим друштвеним околностима и страним утицајима из западне Европе, мајстори стварају јединствен стил који дубровачки извори описују „на српски начин” (*ad modum sclavicum*), а њему су припадале и неке од ових колутастих наушница (Zečević 2008, 157; Зечевић и Гајић 2016, 178). Овај тип наушница један је од омиљених у турском периоду, када и доживљавају препород. Једна од главних карактеристика, поред предимензионисаности, јесте постепена транзиција на ободу наушница, где се уместо бисера јављају гранулиране бобице (в. Гајић 2018, кат. бр. 102–103, в. Зечевић 2006, кат. 147). Лунуласти облик у потпуности ишчежава јер се сада украшава цела површина наушнице, најчешће аплицираном филигранском жицом, али и гранулама различите величине. Код мањих примерака често се додају низови ланчића различитих дужина, за које су се качили привесци од сребрног лима, односно трепетљике (Бајаловић Хаџи-Пешић 1984, 35). Б. Алексова је до тада пронађене наушнице овог типа поделила у две групе са подгрупама. Према недостајућем полукружном исечку на самом врху наушнице, наш пар наушница (кат. бр. 3) припадао би III варијанти II групе (Алексова 1957, 14, сл. 5).

Две округле, колутасте наушнице, као и две сребрне плитке чаше о којима је било речи у претходним редовима, према подацима из инвентарне књиге средњовековне збирке Народног музеја Ниш, наводно чине инвентар гроба са територије Новог Брда. Нажалост, нема ближих одредница о самом налазу, односно о његовој тачној локацији, као и о томе да ли су ови предмети чинили целокупан инвентар гроба, те смо за то сазнање остали ускраћени. С обзиром на наведени контекст налаза, треба се осврнути на податак да је на основу пронађених новчића из неколико гробова из времена Мехмеда II Освајача и Бајазита II, али и ван њих, утврђено да се простор Сашке цркве користио за сахрањивање и у периоду турске владавине у 16. и спорадично током 17. века (в. Зечевић 2006, 23–25, са нап. 47). Такође, морамо имати у виду и да су гробови на Новом Брду у великом броју опљачкани када су Турци запосели Ново Брдо (Зечевић 2006, 153), те не можемо искључити могућност да се то дешавало и касније, у 16, односно 17. веку. Директне стилске паралеле из гробних целина налик нашим примерцима чаша не налазимо, али у Стобима, у једном од гробова, пронађена је позлаћена чаша са новцем краља Вукашина (1366–1371) и датована је у другу половину 14. века. Ова посуда чува се у Народном музеју Србије (Радојковић 1962, 38, сл. 18; Радојковић 1966, 35; Гајић 2010, 38, 88, кат. бр. 5). Такође, приликом истраживања цркве манастира Манастирак код Рековца, у једном од гробова некрополе пронађено је дно сребрне чаше, односно медаљон са новцем угарског краља Жигмунда Луксембуршког (Гајић 2010, 28). Као гробне прилоге, ван наше територије, налазимо и две сребрне чаше из кургана бр. 30 и 38, у Кубанској области, на северу Кавказа, у Белореченском рејону. Ове посуде чувају се у Ермитажу, српског су порекла и датоване су у 14–15. век. За чашу из кургана бр. 38 као место израде се претпоставља подручје Косова (Радојковић 1972–1973, 23, 30, сл. 1, сл. 2). С друге стране, за колутасте наушнице не налазимо хронолошке аналогije у материјалу из других збирки а да потичу из гробних целина, док је примера из остава много (остава из Дубовца, Гргура, манастира Манасије). На територији Новог Брда такође су пронађене две оставе, остава из Сашке цркве вероватно је закопана крајем 16. века током немирних времена, а чиниле су је, између осталог, две сребрне зделе турске провенијенције које су директне стилске паралеле једном од наших примерака (кат. бр. 2) (в. Зечевић 45, са нап. 88). Остаци оставе констатовани су и у угаоној кули 8, на споју северног и западног бедема, датоване у крај 14, односно почетак 15. века, где је поред два предмета са сребрним оплатама дршки, нађен и медаљон са аплицираном фигуром јелена (Поповић и Бикић 2017, 391, 394, 396, 401), што је случај и са нашим примерком (кат. бр. 1), иако се ради о каснијем периоду 16–17. века.

Иако не можемо потпуно одбацити могућност да се ради о инвентару једног гроба, мишљења смо да је претпоставка да се ради о садржају једне оставе склоњене током или крајем 17. века вероватнија, док би време израде предмета припадало нешто ранијем периоду 16, односно почетку 17. века, када на територији Косова и Метохије као велики златарски центри активно делују Пећ, Призрен, Приштина, Ђаковица, Јањево (Радојковић 1966, 53). Не смемо искључити као место израде ни најпознатији златарски и трговачки центар 14–15. века, Ново Брдо, у којем према пописима из 16. и 17. века и даље стварају мајстори златари муслиманске вероисповести. У свим овим местима израђују се значајни, али и веома слични златарски радови у комбинацији тема заосталих из дубровачког, односно византијског златарства са новим персијско-турским мотивима, што је случај и са нашим примерцима.

КАТАЛОГ

1. Чаша

16–17. век

Сребро, ливење, цизелирање, пунктирање

Пречник обода 12,4 цм; пречник дна 5,5 цм; висина 2,7 цм

Косово и Метохија, Ново Брдо

Инв. бр. 535/Св.

Округла чаша у облику плиће зделе благо наглашеног дна. У централном медаљону налази се стилизовани руми орнамент на пунктираној позадини. Медаљон је оивичен низом тачака са спољне стране. На њега се наслања поље са полукружно засвођеним завршецима у горњем делу у којима се налазе латице цвећа са пунктираном средином. За дно је занитована пластична фигурица јелена који лежи. Декорација по боковима је подељена у двадесет трака украшеним вегетабилним орнаментом наизменично, смењују се украшене и глатке тракасте површине.

Необјављено

Аналогије: Гајић, М., *Сребрне чаше позној средњеј века у Србији*, 59–60, кат. бр. 33, 34, 49; Радојковић, Б., *Уметничка обрада метала*, кат. бр. 45; Милошевић, Д. и Татић-Ђуровић, М., *Средњовековна уметност у Србији*, кат. бр. 160.

2. Чаша

16–17. век

Сребро, ливење, цизелирање, пунктирање

Пречник обода 12,4 цм; пречник дна 8,4 цм; висина 2,8 цм

Косово и Метохија, Ново Брдо

Инв. бр. 534/Св.

Округла чаша у облику плиће зделе са благо наглашеним дном. У централном медаљону розета на пунктираној позадини оивичена траком, односно пољем са стилизованим руми орнаментом. Појас око поља са цвeticовима завршен је низом тачака изведених са спољне стране. На боковима чаше изведен је вегетабилни орнамент у виду гранчица са срцеликим листовима. Испод ивице чаше узан појас без декорације. На два места са стране оштећена.

Необјављено

Аналогије: Гајић, М. *Сребрне чаше јојзној средњеј века у Србији*, 57–58, кат. бр. 26, 27, 28, 29, 30, 35, 39, 65; Радојковић, Б., *Сйаро срыско злайарсйво XVI и XVII века*, 152, сл. 200, 201.

3. Наушнице – пар

16–17. век

сребро, ливење, искуцавање, филигран, гранулација, апликовање

Пречник 4,7 цм; дебљина 1,5 цм; дужина гајтана 1,5 цм

Косово и Метохија, Ново Брдо

Инв. бр. 533/1-2/Св.

Пар масивних шупљих колутастих наушница, тела у облику округле кутије са полукружним исечком на горњем делу на чијем врху је постављена карика на шарнир. Уз ивице украшене низом цевчица од спирално навијене жице са по две грануле, аплициран је још један низ с једне стране, односно два низа са гранулама истих цевастих навијутака, с друге стране. Средишњи део наушница украшен је украсом од пет купастих филигранских цветова са једном већом гранулом на врху. С друге стране украс је изведен апликовањем филигранске жице по целој површини, формирајући пуно мањих прстенова. Наушнице су спојене гајтаном од уплетене сребрне жице са алкицама и рупицом на крају. Очуван само мали део ланчића.

Необјављено

Аналогије: Зечевић, Е., *Накии Новог Брда*, 242, кат. 147; Бајаловић Хаџи-Пешић, М., *Накии VIII–XVIII века у Музеју града Београда*, 36, кат. 507, 508, 509, 514, Т. XXVIII, 1–4; Перишић, С., Бојовић Д., Хаџи-Пешић, М., Маринковић, З. *Накии из збирки музеја града Београда*, 51, кат. 392–395.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Алексова, Б. 1957. Наоди во средновековите гробови во Кратово, *Гласник на Институтот за национална историја*, год. 1, бр. 1: 7–30.
- Бајаловић Хаџи-Пешић, М. 1984. *Накити VIII–XVIII века у Музеју града Београда*, Београд: Музеј града Београда.
- Бирташевић, М. 1961. Збирка средњовековног и касног народног накита из Дубовца, *Раг Војвођанских музеја* 10: 25–49.
- Бошковић, Ђ. 1974. Археолошка истраживања Новог Брда, у: *Велика археолошка налазишта у Србији*, ур. Д. Вученов, Београд: Коларчев народни универзитет: 99–117.
- Vranić, M. 2021. Uticaj srednjovekovnog rudarstva na životnu sredinu centralnog Balkana, *Етноантрополошки проблеми*, н. с. год. 16 св. 3: 723–738.
- Гајић, М. 2010. *Сребрне чаше јужној средњеј века у Србији*, каталог изложбе, Београд: Музеј примењене уметности.
- Гајић, М. 2018. *Класично и симболично – ирсцење и минђуше од антике до средњеј века*, Београд: Музеј примењене уметности.
- Динић, М. 1962. *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, II део, САНУ, пос. изд. књ. CCCLV, Одељење друштвених наука, књ. 41, Београд: Научно дело.
- Ewans, H. C. and Wixom, W. D. (ed.). 1997. *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843–1243*, New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Здравковић, И. и Јовановић, Д. 1954–1955а. Ново Брдо, радови извршени 1952. године, *Стиринар* (н. с.) 5–6: 251–264.
- Здравковић, И. и Јовановић, Д. 1954–1955б. Ново Брдо, радови извршени 1954. године, *Стиринар* (н. с.) 5–6: 275–282.
- Zdravković, I. 1956. Arheološko-konzervatorski radovi na Novom Brdu, *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* 1: 331–345.
- Здравковић, И. 1958а. Ископавања на Новом Брду 1955. године, рад на конзервацији тврђаве и „Сашке цркве”, *Стиринар* (н. с.) 7–8: 341–348.
- Здравковић, И. 1958б. Откопавање цркве Св. Николе на Новом Брду 1956. године, *Стиринар* (н. с.) 7–8: 349–357.
- Зечевић, Е. 2006. *Накити Новог Брда – из Археолошке збирке јужној средњеј века*, Београд: Народни музеј.
- Zečević, E. 2008. *Novo Brdo: A Serbian City between East and West and heir to European Culture*, in: *The Archaeology of Kosovo and Metohija*, (ur. A. Bačkalov), Proceedings of the Conference held at the National Museum in Belgrade, Belgrade: The Priština Museum, MNEMOSYNE – Centar for Protection of Natural and Cultural Heritage of Kosovo and Metohija: 151–164.
- Зечевић, Е. и Гајић, М. 2016. Византијски предлошци и сјај готике – интернационалност српског занатско-уметничког израза, у: *Процеси византинизације и српска археологија*, (ур.) В. Бикић, Београд: Српски комитет за византологију, Службени гласник, Византолошки институт САНУ: 175–183.

- Иванић, Б.** 1995. *Накић из Збирке Народног музеја у Београду од 15. до 19. века – Каталоги збирке Уметности под штурском влашћу*, Београд: Народни музеј.
- Jenkins, M. and Keene, M.** 1983. *Islamic Jewelry in the Metropolitan Museum of Art*, New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Јовановић, С. В.** 2004. Ново Брдо, средњовековни град, у: *Ново Брдо*, ур. М. Омчикус, Београд: 11–163.
- Karamehmedović, M.** 1980. *Umjetnička obrada metala*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Кораћ, В.** 1954–1955. Ново Брдо, радови извршени 1953. године, *Стишаринар* (н. с.) 5–6: 265–274.
- Ljubinković, R. i Ljubinković, M.** 1959. Novo brdo – katedrala, *Arheološki pregled* 1: 170–176.
- Ljubinković, R. i Ljubinković, M.** 1962. Katedrala i Saška crkva, Novo Brdo, *Arheološki pregled* 4: 264–269.
- Манева, Е.** 1992. *Средновековен накић од Македонија*, Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на културата Скопје.
- Милошевић, Д. и Татић-Ђуровић, М.** 1969. *Средновековна уметности у Србији, каталоги изложбе*, Београд: Народни музеј.
- Pekarska, Lj.** 2011. *Jewellery of Princely Kiev: The Kiev Hoards in the British museum and the Metropolitan Museum of Art and Related Material*, Mainz-London: Römisch-Germanischen Zentralmuseums, British Museum.
- Перишић, С., Бојовић, Д., Хаџи-Пешић, М., Маринковић, З.** 1981. *Накић из збирке музеја града Београда*, каталог изложбе, Београд: Музеј града Београда.
- Поповић, М.** 2016. Цитадела града Новог Брда – истраживања 2015. године, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 40: 74–80.
- Поповић, М. и Бикић, В.** 2017. Остаци једне средњовековне оставе из Новог Брда, *Зборник Народног музеја XXIII-1*: 387–407.
- Поповић, М.** 2019. Латинске цркве средњовековног града Новог Брда, *Ниш и Византија XVII*: 245–256.
- Поповић, М. и Г. Симић,** 2020. *Утврђења средњовековног града Новог Брда*, Републички завод за заштиту споменика културе Београд, Студије и монографије 20.
- Радојковић, Б.** 1953. *Уметничка обрада метала*, Београд: Музеј примењене уметности.
- Радојковић, Б.** 1960–1961. Сребрна ренесансна чаша из Музеја примењене уметности у Београду, *Зборник музеја примењене уметности*, бр. 6–7: 7–17.
- Радојковић, Б.** 1962. *Старо српско златарство*, Београд: Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије.
- Радојковић, Б.** 1966. *Старо српско златарство XVI и XVII века*, Нови Сад: Матица српска.
- Радојковић, Б.** 1968. Остава из Пећи, колекција сликара Миленка Шербана, *Зборник Музеја примењене уметности* 12: 97–104.
- Радојковић, Б.** 1972–1973. Сребрне чаше српског порекла из Белоречанске некрополе, *Зборник Музеја примењене уметности* 16–17: 23–34.

- Радјковић, Б.** 1999. Посуде, у: *Лексикон српској средњеј века*, (прир.) С. Ђирковић и Р. Михаљчић, Београд: 562–564.
- Раčki, F.** 1888. Izvještaj barskoga nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putovanju godine 1610. po Arbanaskoj i staroj Srbiji, *Starine JAZU*, knj. XX: 50–156.
- Simić, V.** 1951. Istorijski razvoj našeg rudarstva, Београд: Izdavačko-štamarsko preduzeće saveta za energetiku i ekstraktivnu industriju Vlade FNRJ.
- Сотиров, И.** 1984. *Чипровска златарска школа*, София: Агато.
- Stankova, L.** 2013. Sixteenth-century silver vessels from the collections of Sofia's National Archaeological Institute with Museum and National Historical Museum, in *Ottoman Metalwork in the Balkans and in Hungary*, eds. Ibolya Gerelyes and Maximilian Hartmuth, Budapest: Hungarian National Museum: 163–179.
- Tait, H. (ed.)** 2008. *7000 Years of Jewellery*, 3rd ed., London: The British Museum Press.
- Томић, Г.** 1973. Касносредњовековне чаше из Народног музеја у Титовом Ужицу, *Ужички зборник* 2: 49–65.
- Ђоровић-Љубинковић, М.** 1949. Налаз из Маркове вароши код Прилепа, *Музеји* 2: 102–113.
- Ђоровић-Љубинковић, М.** 1959. Археолошка ископавања на Новом Брду у току 1957. године, *Сџаринар* (н. с.) 9–10: 323–331.
- Ђирковић, С., Ковачевић-Којић, Д., Ђук, Р.** 2002. *Сџаро српско рударство*, Београд: Вукова задужбина, Нови Сад: Прометеј.
- Урошевић, А.** 1950. Новобрдска Крива река: антропогеографска истраживања, *Српски етнографски зборник* књ. LX: 1–176.
- Фехер, Г.** 1970. Принос към изучаването на златарството на Балканите от XVI-XVII в., *Известия на Археологически институт XXXII*: 36–51.
- Hartmuth, M.** 2015. Mineral Exploitation and Artistic Production in the Balkans after 1250, in: *Ottoman Metalwork in the Balkans and in Hungary*. Hrsg. Ibolya Gerelyes & Maximilian Hartmuth, Budapest: Hungarian National Museum: 97–110.
- Čelebi, E.** 1957. *Putopis: Odlomci o Jugoslavenskim zemljama*, II, ur. M. Grabovac, Sarajevo: Svjetlost.
- Чершков, Е.** 1958. „Сашка црква” код Новог Брда, *Сџаринар* (н. с.) 7–8: 338–340.
- Шакота, М.** 1984. Дечанска ризница, Београд: Просвета, Републички завод за заштиту споменика културе, Приштина: Јединство.
- Ševalije, Ž. i Gerbran, A.** 2004, *Rečnik simbola*, Novi Sad: Stylos.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.

Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.
All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Slobodan Mitić

National Museum Niš

**ALLEGED GRAVE FIND FROM NOVO BRDO FROM THE
MEDIEVAL COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM NIŠ****Keywords:** *bowls, earrings, silver; Novo Brdo, National museum Niš*

This paper deals with the processing of two silver shallow bowls and a pair of massive round (circular) silver earrings from the medieval collection of the National Museum Niš. These objects originate from Novo Brdo (the territory of Kosovo and Metohija), and they are a group find, purchased in 1938, from a certain Đorđe Palamarević from Gnjilane. According to the data from the inventory book, the context of the find was designated as a grave unit.

Medieval shallow silver bowls are mostly derived from Antique forms that survived into the modern era. The period of the second half of the 15th and the first half of the 16th century was marked by frequent conflicts and Turkish conquests and pillaging, and for the purposes of coinage, it was necessary to melt down certain quantities of objects made of precious metals. In the middle of the 16th century, the peace that prevailed enabled the restoration of the Patriarchate of Peć, which became the centre of cultural and artistic life in Serbia of that time. Workshops in Kosovo and Metohija, due to the proximity of the Patriarchate of Peć and Visoki Dečani, became very active, making luxury items from precious metals, and among them, shallow silver bowls. The decorative figure of a deer on the first bowl from Novo Brdo is an old motif, reintroduced in the 16th–17th century, but it had already lost its symbolic role, and in most cases, it started to appear merely as a decorative detail. These old forgotten motifs were reintroduced thanks to the goldsmith workshops in Constantinople that employed craftsmen from the most diverse parts of the world, including Persians, thus, these motifs reached the Balkans very quickly, through trade and exchange routes. Another bowl from Novo Brdo, with an emphasised vegetal or floral decoration, is a typical example of a vessel of Turkish provenance. In its centre, there is a larger rosette of a more complex form, reminiscent of an old Gothic motif, a narrow concentric ring around the medallion is decorated with a stylised Rumi ornament, while the third, widest band is ornamented with heart-shaped leaves on a twig. In the 16th century, bowls like this started to appear, and almost their entire surface was decorated with Turkish-Persian motifs. It can be concluded that both of these vessels were created under the influence of the Turkish-Persian art during the

16th–17th century, but with a combination of motifs from previous periods, such as the figure of a deer, or a rosette at the bottom of the vessel.

Circular earrings of larger dimensions covered with pearls first appeared in the 14th century, as evidenced by artistic sources, primarily portraits from medieval monastery frescoes, but also the archaeological material itself. By using old Byzantine forms and adding new Gothic elements, in accordance with new social circumstances and foreign influences from western Europe, the craftsmen created a unique style that sources from Dubrovnik describe as: “in the Serbian manner” (*ad modum sclavicum*), to which some of these circular earrings belongs. In the later Turkish period, they experienced a revival under oriental influences and became ornate, bulky, and granules started to appear on the rim, in place of the pearls. Circular earrings created in the 16th–17th century, to which our examples also belongs, allow us to follow the development of old forms to which new elements were added in order to satisfy the new citizen class, and in accordance with the new social circumstances.

The most famous Serbian mining, economic and trade centre in the 14th–15th century – Novo Brdo, after its final fall in 1455, slowly decayed. Local artisans, including goldsmiths, left Novo Brdo and mostly moved to coastal and Italian cities, but also to neighbouring cities, where they continued to create. In the 16th century, it is mentioned that craftsmen and goldsmiths of the Muslim religion still worked in the territory of Novo Brdo. However, due to extremely difficult living conditions that prevailed at that time, there were fewer and fewer members of the wealthier strata of the population who could have afforded luxury goods, and therefore the production of luxury goods also declined. Records of various travel writers tell us that the mines of Novo Brdo were still working even in the first half of the 17th century, but with reduced intensity.

Due to the unreliability of the data and the finding conditions, the author of this paper opted for a stylistic and typological analysis for the bowls and the earrings, on the basis of which they were dated into the period of the 16th–17th century. However, analogies found in the territory of Serbia and its surroundings mostly originated from hoards or monastery treasuries, while direct parallels from other grave units generally do not exist. Based on this, we can assume that this was the contents of a hoard dated into the 17th century. We cannot determine the place of creation of these items with certainty, we can only assume that it was a workshop from the territory of Kosovo and Metohija, because in the period of the 16th–17th century, Peć, Priština, Prizren, Đakovica and Janjevo were also active goldsmith centres in this area, along with Novo Brdo, which is still active. In these places, significant, but very similar jewellery works were made in a combination of motifs from Dubrovnik, i.e., Byzantine goldsmithing, with new Persian-Turkish motifs, as was the case with our examples as well.

T. I 1, 1a. Чаша са вегетабилним орнаментом и фигуром јелена на дну;
2, 2a. Чаша са вегетабилним орнаментом; 3, 3a. Пар округлих (колутастих)
наушница (фото: Ж. Цајић)

Pl. I 1, 1a. Bowl with a vegetal ornament and figure of a deer at the bottom;
2, 2a. Bowl with a vegetal ornament; 3, 3a. Pair of round (circular) earrings
(photo: Ž. Cajić)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић.
- 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд :
BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског
археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. -
Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва
(Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298